

Az al-dunai székely telepítés

Tudott történeti tény, hogy az 1760-as években a székelyföldi határőrszervezet kialakítását követő kivándorlással jöttek létre a bukovinai magyar telepek. Ismert a kálvária is, melynek során 1941–1946 között a bukovinai székelyek végleg hazára találtak a mai Magyarországon. Viszont kevésbé tartjuk számon, hogy a viszontagságos sorsú népcsoportnak nem az 1941. évi volt az első áttelepedési vállalkozása, hanem voltak korábbiak is, melyek közül az első 1883-ban, *épp száz esztendővel ezelőtt* zajlott le.

A bukovinai székely falvak életének első ötven évéről viszonylag kevés adat szól, ezekből azonban kitetszik, hogy a székelyek valamiként mindig ideiglenesnek érezték ottani tartózkodásukat, azaz sosem enyészett el bennük a Magyarországra visszatelepedés vágya, még akkor sem, amikor erre semmiféle lehetőség nem mutatkozott. Helyzetüket befolyásolta, hogy Bukovina 1918-ig osztrák tartomány volt, ami a moldvai magyarokkal ellentétben lehetővé tette, hogy mindvégig legyenek magyar lelkészeik, akik ébren tartották közösségi tudatukat és a népoktatás bizonyos formáiról is gondoskodtak.

Az 1883. évi Magyarországra települést jelentékenyen befolyásolták a megnehezült bukovinai életviszonyok. A szűk határu községek túlnépesedtek, a lakosság proletarizálódott. Az ügyesebbek „tyirázással” (távolsági fuvarozás) vagy „tökre menéssel” (havasi rönkszállítás) pótolták a mindennapi kenyeret, legtöbbször azonban „móduvázni” kényszerültek. A magyarországi summássághoz hasonlóan – de annál is rosszabb körülmények között – vállaltak szerződéses mezőgazdasági idénymunkát a moldvai uradalmakban. Csak a kezdeményezés hiányzott, hogy a jobb megélhetés reményében tömegesen jelentkezzenek magyarországi telepesnek. A magyarországi közvéleményben pedig a reformkortól megvolt a szándék, számon tartották a bukovinaiakat és időnként újra meg újra felmerült a teljes hazatelepítés terve. Hosszabb szünet után László Mihály bukovinai születésű képviselő újságcikkekben, röpiratban (1875, 1882) és Szádeczky Lajos történész útirajzként közzétett publicisztikában (1881–1882) szitotta fel ismét a hangulatot a telepítés mellett.

Tudni kell a helyzet megértéséhez, hogy a telepítést a korabeli nemzetgazdasági szakirodalom a földkérdés egyik orvosságának tartotta. Cikkek, tanulmányok, könyvek sora jelent meg neves szakemberek (pl. Érkövy Adolf, Galgóczy Károly, Keleti Károly) rollából, melyek hasznosságának esélyeit tárgyalták. Sikeres telepítés indítványozójának vagy szervezőjének lenni politikai népszerűséggel kecsegtetett. Így állt a bukovinai székelyek hazatelepítésének akciója élére Nagy György, a munkában levő al-dunai folyamszabályozás kormánybiztosa. A korábbi, 18–19. századi, magyarországi telepítésekhez képest új mozzanatként jelentkezett, hogy a székelyeket elsősorban nem a népsűrűség fokozására és nem a munkaerő biztosítására, hanem a magyar etnikum erősítésére kívánták betelepíteni a korabeli ország legdélibb sávjába, ahol a magyar nemzetiség alig volt képviselve. „Hazánk ezen véghatárán, ahol – fájdalom – ma még magyar alig van, életképes magyar községek alakuljanak, melyek a magyar állameszmének, a különböző irányú nemzetiségi törekvésekkel szemben éber őrei és biztos védbástyái legyenek.” – fogalmazta meg röpiratában a programot Nagy György. A terv híre eljutott Bukovinába, ahonnan 1882. júniusában küldöttség érkezett Nagy Györgyhez, és amelyet Tisza Kálmán miniszterelnök, valamint pénzügyminisztere is fogadott. A küldöttek hangsúlyozták, hogy „épp olyan hü alattvalói lesznek Ő Felsőségnek mint Bukovinában voltak”, ugyanis a kormányt nemigen érdekelte a dolog, azonfelül pedig a közvetlen támogatást azzal hátrította el, hogy nem akar Béccsel szemben kellemetlen helyzetbe kerülni, el akarja kerülni még a látszatát is annak, hogy osztrák alattvalókat csábítsanak el. A képviselőház ugyanakkor egyhangúan magáévá tette az ügyet. A pénzügyminiszter sem látott akadályt, hiszen a vallás- és tanulmányi alap Temes és Torontál vármegyék legdélibb részén addig hasznavehetetlen, épp ármentesítés alatt álló területeinek benépesítése szerepelt Nagy György indítványában, és ami fontos volt számára, az egész terv nem jelentett az államháztartásnak semmiféle megterhelést.

Fellángolt a lelkesedés. Társadalmi bizottság alakult a „keleti magyarok” betelepítésének érdekében. Elnöke az idős, konzervatív politikusi, a reformországgyűlések hajdani követe, egyébként képviselőházi elnök, Somssich Pál lett. Tagjai voltak más képviselők, újságírók, budapesti közéleti férfiak, köztük Apponyi Albert gróf, Odessalchi Artúr herceg, Eötvös Károly, Rákosi Jenő és Jókai Mór is, aki lapjában, *A honban* korábban már helyet adott a bukovinai magyarokkal foglalkozó cikkeknek. A bizottság legnagyobb tájékoztatlanságról adott szót, és az első hónapok folytonos ülésesei során semmiféle eredményre nem jutott. Igazán akkor kezdett el tevékenykedni, amidőn kiderült, hogy hivatalosan egy fillért sem lehet szerezni a telepítés lebonyolításához, és társadalmi gyűjtést kell meghirdetni. „A nemzet buzgó-sága és áldozatkészsége révén a húszezer forintnak rögtön együtt kell lennie, igen csúfos szegénységi bizonyítvány lenne, ha nem kerülne össze hamarosan, ha ilyen célra is úgy kellene gyűjteni, mint nagyjaink emléksobraitra.” – írta a Pesti Napló 1883. március 2-i számában. Ekkor kitört a „csángóláz” (a közvélemény tájékoztatlanul a bukovinai székelyek fülének sértő csángó szót használta), s a sajtó nagy buzditásától kísérve például gyorsasággal nemhogy a minimális húszezer, hanem néhány hét alatt majdnem százezer forint gyűlt össze szakadékkal. Az újságok az osztrákellenes érzelmeket is szitották, úgy

reklamozták az ügyet, mint Béccsel szemben megnyilvánuló nemzeti érdeket. Felröppentek délibábos ötletek, köztük az is, hogy az Alföldre akár a százezernyre becsült moldvai csángó magyarokat is be lehetne telepíteni.

Az események azonban egészen másként alakultak. A pénz lehetővé tette a telepítés lebonyolítását, de a lelkesedés közben efelédtek arról, hogy a jövőbe telepeseknek megfelelő körülményeket teremtsenek. Thomka Károly andrásfalvi református lelkész volt a kinti mozgolódás vezetője, azonban sem ő, sem a telepítés tényleges irányítója, Odescalchi herceg nem tudtak megbirkózni a feladatokkal. Odescalchi egy kis önkéntes küldöttség élén – melynek tagja volt az ifjú Benedek Elek is – március közepén érkezett Bukovinába. Felbogarozott diadalkapu és üdvölvések fogadták, aztán kiderült, hogy a megbízott közvetítők elégtelenül működtek. A jelentkezés rendetlenül folyt. Eredetileg munkaképes férfiak toborzásáról volt szó, akik majd előkészítik a helyet a családjuknak, de az asszonyokat, a gyerekeket, sőt az öregeket sem lehetett lebeszélni, ahogy ők mondták a „magyar menés”-ről. Az osztrák állami hivatalnokok egy ideig akadályozták a készülődést. Sokan elköltötték a moldvai munkavállalás közvetítőitől télen kapott előleget, ezeket kölcsönrel ki kellett segíteni. És nap nap után – meghaladva a kereteket – rohamosan növekedett az áttelepedni akarók száma.

Végül 1883. március 30-án elindulhatott az első vonat (28 személy és öt teherkocsi) nagy kerülővel, a Galicián át vezető vasútvonalon. Ha valaki csak a hétnapos utazás eseményeit emelné ki a telepítés történetéből, azt hihetnénk, különleges nemzeti ünnepet ültek azaz a városok, ahol a szerelvény áthaladt. Mint egy győztes hadsereget, úgy fogadták a székelyeket mindenütt, ahol a vonatjuk áthaladt. Az első meglepetés még a határon kívül, Zagorzon várta őket. Lengyelek rendeztek számukra ünnepélyes fogadtatást, az állomás éttermében a helybeli munkászenekar a Rákóczi-indulót és több más, magyar dalt játszott. Homonnától kezdve pedig működtek a „kokárdás” bizottságok. Nemzeti zászlókkal és ellenzéki pártlobogókkal díszítették fel az állomásokat. Étellel, itallal, dohánynyal látták el az utazókat. Dalárdák énekeltek, mozsárgyukát és pisztolyukat sütötték el, szónoklatokat tartottak. Sátoraljaújhely után Tokajban állt meg a vonat: „Odescalchi herceg szónoklattal üdvözlöttem s egy pohár tokaji nektárt ürített a csángók boldogságára. A nektárból új testvéreinknek is bőven jutott, kiket, mint a jövő reményét a közönség lelkesen éljenzett. Vájljanak a haza javára!” Aztán Nyíregyháza következett: „Az egész város talpon volt, 20 tagú bizottság intézte tegnap óta a fogadtatást. Ezekre menő közönség szünni nem akaró éljenzéssel fogadott a Rákóczi hangjai mellett. Krasznay polgármester lelkes szavakat intézett hozzájuk... Csángóink sírnak és ujjonganak. Nyíregyháza kített magáért, minden egyes számára ebéd volt gyúással, sódaral, pecsenyével és borral.” (A Pesti Napló, április 1-i tudósításai.) Debrecenben szinte minden ugyanígy zajlott. Szolnokon, ahol hajóra szálltak, egy asszony fiút szült (előbb, még Galiciában, egy idős ember a vonaton meghalt). Az „Ausztria” nevű tiszai gőzösön Nagy György kormánybiztos vette át a vezetést. Mindenkiel szóba elegyedett, Vörösmartyról beszélt a telepeseknek, megtanította őket a Szózatra és kiosztotta annak nyomtatott szövegét. Szeged: „A néptömeget alig lehetett csöngetéssel, hajófüttel eltávolítani. A közönség szüntelen éljenzte a csángókat. Az egész parton zászlók, mozsárdurrogás. A felső rakpart hosszában fáklások és óriási néptömeg hullámszik. A város ki van világítva, riadó éljenek hangzanak. Nagy kormánybiztos Odescalchi herceget megsókolja. A csángók a partra kitódulnak.” (Pesti Napló, április 2.) Ahol 200 méter hosszú terített asztal várta őket. És végül egy másik este a pancsovai Duna-töltésnél: újra fáklalobogás, kivilágított magyar korona, a telepítés vezetőit és a királyt életető feliratok várták a székelyeket. Itt tették le az állampolgári hűségsküt. „A pillanát igen ünnepélyes, igen megható volt” – írta befejezőként a Pesti Napló.

A következő három csoport hasonló ünneplések közepette érkezett meg, de aztán véget értek a megható pillanatok, gyorsan elpárolgott a leírhatatlan öröm is, amit a telepesek éreztek. Ahogy múltak a napok és a hetek, úgy növekedtek a bajok és a gondok. Nem volt előkészítve a hely, úgyhogy az 1860-as évek időközben tönkrement osztrák telepesfaluinak maradvékaihoz kellett a székelyeknek csatlakozniuk. A barakkok a családok elszállásolására alkalmatlanoknak bizonyultak. Végül a Vöröskereszt állított fel ingyenes népkonyhát, és igyekezett enyhíteni a nyomoron, mert a pénz, az élelem és az ajándék gyorsan elfogyott.

A szerződés értelmében a férfiaknak a befejezés előtt álló árvízvédelmi munkákban kellett volna részt venni. Ők azonban nem értették a szakmunkát kívánó kubikoláshoz. A hírverés kitűnő munkásoknak nevezte őket, valójában szinte kivétel nélkül nincstelen agrárproletárok voltak, akik nemcsak a földművelés, de az erdőirtás és mocsárlecsapolás munkáját sem ismerik, hiszen sosem gazdálkodtak önállóan. Különben is vetőmagot még osztottak szét közöttük, de szászám és igavonó jószág már nem állt rendelkezésre kellő számban. A telepítők nem gondoltak arra, hogy a visszamaradottabb kulturális fokon élő bukovinai székelyek aligha fognak gyorsan kánaánt teremteni az új, nehéz viszonyok között.

Az aratás után még néhány száz főből álló csoport csatlakozott hozzájuk önkéntesen: a szekeres gazdáké. A Borgói-hágón és a Maros völgyén érkeztek. Velük együtt mintegy 4000-re – az eredeti bukovinai népességnek majdnem felére – emelkedett a telepesek lélekszáma. De mutatkoztak a bomlás jelei is. Egy nagy csoportot az Arad megyei Gyorokra kellett – helyhiány miatt – átvinni. Többen hazaszöktek, mások elszéledtek a környékbeli helységekből. A sajtóban pedig megindult a vádaskodás, a felelősség egymásra tologatása. A bizottság, mely időközben átalakult Csángó-Magyar Egyesületé, menetetözve hajtogatta, hogy csak a segélyezés tartozott és tartozik a hatáskörébe. A közönség lelkesedése

gyorsan lelohadt. Találón írta egy kései kritikus, hogy a telepítésnek csak a hangulati előkészítése volt hibátlan. A jó szándék sem menti a dilettantizmust és a felelőtlenséget. Az igazi megpróbáltatás azután 1888-ban érkezett el, midőn a Duna jeges áradása elmosta az épp felépült falvakat. A népesség egy része ismét elszéledt és csak ezt követően szilárdultak meg a telepek, melyeket azóta változatlanul a helyükön találunk: *Hertelendyfalva, Sándorregyháza, Székelykeve*. Az itt lakó magyar népességet nevezi a néprajzi szakirodalom *al-dunai székelyeknek*.

Péterfy Jenő írta egyik irodalmi bírálatában, hogy a székelytelepítés története kitűnő tárgy volna „egy korszerű satirikus eposzra, melyben nyilvános életünk minden félszégességét plasztikus képekben fel lehetne tüntetni” (1891). Valóban, a századvég felé haladó, lassan a millenniumra készülődő, önmaga társadalmi és nemzeti bajait fel nem ismerő Magyarország tükre volt ez a száz évvel ezelőtti telepítés. Groteszk dolog, hogy akkor történt, amikor az amerikai kivándorlás éppen nagy lendületet vett.¹

Kósa László

Hetvenöt éve született Hegedűs Lajos

Hetvenöt éve született, huszonöt éve halt meg.

Nemcsak a köznyelvi magyar hangtannak volt érdemes művelője, hanem – számos néprajzi, nyelvjárási tanulmányával – a honismeret kitűnő munkásaként is számon kell tartania a magyar tudomány történetének.

1926-ban mint magyar–német szakos hallgató kezdte tanulmányait a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karán: itt Gombocz Zoltán tanítványa lett. Nyilván nemcsak a kutató-orvosi pálya eltemetett, de talán még föl-föléledő vágya, hanem a nagy tudós és tanár szuggesztív ereje is a beszéd fiziológiája, a fonetika felé terelte érdeklődését. Az 1928–1929. tanévre ösztöndíjat kapott Bécsbe, ahol Scripture laboratóriumában dolgozott, majd 1931-ben Londonban gyarapította fonetikai ismereteit.

---

¹Írásom forrásai elsősorban a következő művek voltak: *Szvboda Béla*: A „csángó láz”. (A bukovinai magyarok hazahelyezése 1883-ban). Bp., 1940., *Mikecs László*: Csángók. Bp., 1941., *Sántha Alajos*: A bukovinai magyarok története. Kolozsvár, 1942. A dualizmus kori magyarországi telepítések története még nincs megírva. Kérdés, megmaradt-e egyáltalán az al-dunai akció iratanyaga? A sajtóban olvasható beszámolók, viták, riportok alapján is szemléletes kép bontakozik ki. Mindez azonban még részletes feltárára vár.